

ОЛЕКСАНДР ПУГАЧ

аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: Razkolnikov@meta.ua ORCID 0000-0003-1416-3262

КОНЦЕПТ ОСВІТИ У СХІДНІЙ ТА ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ (НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯПОНІЇ ТА США)

У статті розглядається освітній процес та його філософські принципи у двох впливових світових країнах. Визначення і детальний розгляд парадигм та принципів освітнього процесу Сполучених Штатів Америки та Японії, як країни, які після другої світової війни мали найбільш сильні зв'язки, як економічні, так і культурні. Через це головною метою дослідження є визначення концепції освіти у філософії двох країнах та порівняти їх за визначеними критеріями, знайти спільне та відмінне та зробити компаративний аналіз двох країн. Зроблені висновки стануть додатковими та актуальними у дисертаційного дослідження за схожою тематикою. Додатково у висновках розглянуті фундаментальні речі у японської та американської освіти. Азіатська країна наприкінці 19 століття перейшла в епоху Мейдзі і розробляла нову освітню програму, спираючись на провідний досвід усіх тогочасних країн. Минуло вже більше одного століття і рівень освіти та якісні показники країни в економічних, політичних та соціальних аспектах додає наукового інтересу до основ цієї країни, які закладені в багаторівневій освіті і порівняти її з класичними типом освіти, яку сформували європейські мігранти в США.

Ключові слова: концепт освіти; філософія; навчальний процес; педагогіка; компаративістика

Постановка завдання. Дві провідних країни мають насичену історію та складні періоди в історичному та культурному розвитку. Розглядаючи концепт освіти у філософії Японії та Сполучених Штатів Америки, варто розглянути методичний апарат та основні парадигми освітнього процесу двох країн, які впливають на світові країни та їх суспільно-політичне життя. Для цього структура статті буде побудована таким чином: розгляд концепту освіти у філософії Сполучених Штатів Америки та Японії, порівняльна характеристика та визначення спільних та відмінних рис у освітньому просторі та висновки, які будуть зроблені після всебічного та продуктивного аналізу.

Мета дослідження: визначити розвиток освітніх парадигм двох країн та зробити компаративний аналіз на підставі якого можна зробити висновок про спільні та відмінні риси концепту освіти у філософії.

Протягом ХІХ-ХХ століття тема освіти та компаративістики має великий науковий відгук, серед цього тема концепту освіти у філософії широко висвітлена як серед вітчизняних, так серед зарубіжних наукових діячів.

Почати варто з Японії, як однієї з найбільш старих та досвідчених націй, яка довгий час була ізольована від мешканців з інших країн та континентів. З цього особливу цікавість викликає дослідити історію становлення освітнього процесу. Все почалось змінюватись в другій половині ХІХ століття, коли Японію почав керувати імператор Муцухіто, який також відомий під ім'ям Мейдзу. Гаслом його правління була повна відкритість країни для усього світу і була прийнята «клятва п'яти пунктів», яка повністю закінчували феодальний період ізоляціонізму, створюючи демократичний уряд і переймаючи ліберальні традиції з усього західного світу.

На той час було важливе питання нормативної бази, яка також формувало і освітню систему, почавши використовувати дійсно нові, інноваційні засоби у освіті, які не були властиві всі тисячу років. Перше реформування освіти відбулось в 1872 році після прийняття «Основного закону про освіту». Освітня система створена в ті роки, сприяє зміцненню волі й ініціативи народу для прискорення модернізації японського суспільства і досягнення головної мети – «збагачення і зміцнення держави» (Peter Cave, 2007)

Наступна найбільш характерна стадія розвитку була в довоєнний період. Основний вектор розвитку – військова підготовка і суворий контроль державних органів на освітніми закладами, програмами і освітніми діячами. Обов'язковим для хлопців стає курс з військової підготовки. Особливістю стало те, що цей освітній курс стає нормативним в тому числі і для дівчат.

Після поразки Японії у другій світовій війні освітня парадигма змінюється. В 1947 прийнятий «Основний закон про освіту». В ньому обов'язкове навчання продовжується до 9 років і з цього моменту починається формуватись процес децентралізації керівництва шкіл та формування самоврядування. В подальшому стає обов'язковим в тому числі і вища освіта, що пов'язана з системою професійної освіти.

Актуалізуючи сучасний стан японської освіти та філософії, можна відокремити такі характерні історичні риси для кожної ланки освіти:

1. Японська початкова школа переносить чесноти сімейного виховання в шкільну атмосферу. Однак діє і інший зворотній зв'язок: самодисципліна, яку виховують у школі, впроваджуються з перших років в родині. Тим самим сімейна педагогіка отримує підкріплення. Відбувається взаємодія сімейного та шкільного виховання учнів. І там і тут учні стикаються з культом авторитетів. Будинок - авторитет батьків, у школа - авторитет вчителя. Обидва авторитети незаперечні. Учні початкової школи наполегливо привчають до того, щоб безмежно поважати ці авторитети. У результаті, наприклад, авторитет вчителя так глибоко упроваджується в свідомість дитини, що залишається у нього навечно у вигляді ідеального образу (Гребеник, 2011).
2. Японські підлітки та юнаки навчаються в школі групової поведінки. Саме там у них формуються паростки групової роботи, які потім переростають у стійкі стереотипи. Для цього учнів залучають до групові бесіди, де кожен зобов'язаний відкриватися перед іншими і пояснюватися з приводу допущених проступків. Зазвичай конфлікти, що виникають внаслідок дитячих пустощів, улагоджуються між самими однолітками. Учитель бере на себе вирішення тільки найбільш складних питань. Нерідко у справу включаються і батьківські ради класу.
3. Групове виховання в японській школі - це основа роботи з учнями. У школі намагаються впроваджувати групове спілкування протягом всього життя - і сам процес навчання, і весь його вільний час. Так, учні залучаються в розробку групових проєктів, до організації і проведення туристських походів, в клубну діяльність. Все це робиться для того, щоб навчити учнів поважати один одного і бути відданими своїй групі.

4. Японська школа функціонує під девізом: «Успіху домагаються наполегливою працею», «Якщо ти відстаєш, наполегливіше працюй над собою». У школі панує принцип - «Працювати на межі своїх можливостей». Вимоги цього принципу реалізуються через єдине навчально-методичне керівництво, прийняте вперше в 1958 р. і модернізоване в 1968 і 1978 роках. У цьому керівництві визначаються досить напружені мети навчання.
5. Не менш повно описано цілі і завдання професійного навчання. Японські учні отримують у школі цілком стерпні політехнічні знання, різного роду практичні навички. Слід підкреслити, що японські фірми найохочіше наймають молодь, добре підготовлену в загальноосвітньому відношенні. У зв'язку з цим школа, займаючись загальною підготовкою учнів, розвиває в них трудові нахили загального плану і високий рівень старанності. Найкраще, вважають японські педагоги, якщо дитина в школі навчиться непідробною ретельністю. Тоді йому і на виробництві буде легше.
6. Відомо, що в Японії діють як державні, так і приватні школи. Витрати на освіту в приватних школах значно перевищують витрати на освіту в державних. Так, відвідування двома дітьми державної середньої школи другого ступеня обходиться сім'ї в 13,7% її місячного бюджету, а приватною - у 29,6%. Проте батьки в багатьох випадках, не рахуючись з витратами, віддають своїх дітей в приватні школи. Крім усього іншого приватні школи більш престижні, а престиж в Японії розцінюється дуже високо. Нерідко питання про те, надійде або не надійде випускник у вищий навчальний заклад, залежить від того, яку школу він закінчив. Вступ до університету для багатьох японців - одна з головних життєвих цілей. Тяга до університетської освіти в Японії рік від року збільшується. У сучасних умовах, як справедливо зазначає радянський вчений І. А. Латишев, «помисли, спрямовані на надання дітям максимально високої освіти, утворюють в більшості сімей країни ту духовну вісь, навколо якої обертається практично вся їх буденне життя». З цими думками пов'язані і основні бюджетні проблеми багатьох японських сімей. Однак, щоб поступити в університет, японському школяру треба пройти через рогатки «екзаменаційного пекла».
7. Успіхи і поразки дітей, природно розподіляються між усіма членами сімей, але особливо гостро - матерями. Адже мати - домогосподарка у Японії, як кажуть,- це вогнище сім'ї. У недалекому минулому на неї лягали в основному господарські турботи. Тепер до них додалися турботи про влаштування дітей в престижні школи, спостереження за їх просуванням по тернистим стежках вчення. «Педагогічні» турботи сучасної японської жінки знайшли настільки серйозну значимість, що в ужиток увійшов термін «кейку-но мама» («мама, одержима освітою»). «Матусі» настільки входять в свою роль, що навіть починають забувати про домашні вогнища. Нерідко замість дитини, яка через хворобу не може відвідувати школу, на уроках сидить його «мама». Вона скрупульозно записує все, що повідомляє дітям учитель.

8. У Японії вища освіта вважається обов'язковою й пов'язана з системою професійної освіти. Система вищої освіти включає в себе такі основні чотири види освітніх установ як: університети повного циклу (4 роки); університети прискореного циклу (2 роки); професійні коледжі; технічні інститути. В університетах повного циклу навчання триває 4 роки, проте на медичному й ветеринарному факультетах - 6 років. Після закінчення основного 4-річного курсу навчання в університеті, випускник може вступити до магістратури чи докторантури. Термін навчання в магістратурі в японських вузах – 2 роки. Докторантура припускає 5 років навчання. Японські вузи мають унікальний у світі інститут "студента-дослідника". Це означає, що студент, який поставив перед собою мету здобуття наукового ступеня, має можливість займатися дослідницькою діяльністю в обраній їм конкретній області знань протягом від 6-ти місяців до 1-го академічного року. В університетах прискореного циклу термін навчання складає 2 роки, але для бажаючих отримати спеціальність медичної сестри термін навчання складає 3 роки. Близько 60% студентів університетів прискореного циклу становлять дівчата. Вони спеціалізуються на таких напрямках як: економіка, література, іноземні мови, педагогіка, соціальний захист. В останні роки в Японії особливою популярністю користуються суспільні науки.

Таким чином, характерні риси кожного етапу освіти в Японії супроводжуються постійною працею та наполегливим навчанням, через яке переймаються усі рідні люди. Навчання для Японії – найважливіший процес, де вчитель – беззаперечний авторитет, слово якого за важливістю знаходить на одному рівні з батьками.

Тому в концепт освіти в японської філософії входить безапеляційна повага до старших та людей певних соціальних класів, зокрема – працівників освіти та інших соціальних професій. За змістом та за духом, саме Японська освіта вважається унікальним та беззаперечним явищем у світовій історії. Освітній процес триває все життя і є не тільки формальним аспектом, але і реальним важелем впливу на діяльність кожного громадянина, формуючи спільноту, яке шанує працю та наполегливість, як дві характерні риси успішної людини.

Переходячи до опису освіти Сполучених Штатів Америки, можна з впевненістю сказати, що у неї з Японською системою багато спільних речей. Історичний аналіз дає змогу прослідкувати, яким чином країна, штучна створена різними європейськими націями, в якій суспільні відносини в більшості штатів до середини XIX сторіччя були стосунки між рабовласником та рабом. За кілька століть все докорінно змінилось, і наразі зовнішня політика Америки побудована на поширенні та ідеологічної підтримки демократичних процесів, освітніх та релігійних, як частину впливу на світ (Кулик О. В., 2017).

Тому цікавим для дослідження стають характерні риси та особливості американської освіти, як провідною світової країни.

Обов'язкова освіта починається з дитячого садка. Діти потрапляють туди в 5 років, а в 6-7 ідуть до початкової школи. Навчання продовжується протягом 5 класів, тож діти закінчують початкову школу в 10-11 років.

З 6 по 8 клас триває середня школа, а після з 9 по 11 старша. Повна шкільна освіта для дітей закінчується в 17-18 років.

Більшість американських шкіл державного підпорядкування, приватних шкіл не більше 15 відсотків. Початкова школа, середня і старша – це абсолютно різні школи, в різних районах, з різними педагогічним колективом. Рівень теж може принципово відрізнятись. Приміром, в окрузі з хорошою середньою школою може бути значно гірша старша. Тому батькам доводиться комбінувати – або возити дитину в інший округ на уроки, або змінювати місце проживання. Мобільним американцям це не дивно, але нерідко інший округ потребує більших коштів на житло – і з цим виникає проблема (Гаврилов М.І., 2005).

У школі здебільшого не навчають фактичних знань, а практикують написання творів, складання проектів і дискусії. Робиться це для того, щоб учень вчився самостійно здобувати інформацію і мислити. В результаті студент-першокурсник в університеті володіє значно скромнішими знаннями, ніж студенти з пострадянських країн. Микола Злобін у книжці «Америка: живуть же люди» коментує це так: «Я давно помітив, що коли в одну групу на перших курсах університету потрапляють американські й російські студенти, то випускники шкіл США виглядають дуже блідо на російському фоні. Притихлі американці з заздністю спостерігають за російськими студентами, які легко цитують Достоевського, показують на карті Нову Каледонію, називають столиці Ботсвани і Габону й легко ділять без калькулятора (Кулик О. В., 2017).

Так зазвичай триває до третього курсу, потім ситуація починає змінюватися. В міру того, як від студента вимагається не запам'ятати і повторити, а дати критичний аналіз, зробити висновок, знайти вихід, запропонувати альтернативу тощо, американці починають переганяти росіян. Це особливо помітно на старших курсах і в аспірантурі. Я переконався, що 25-30-річний американець в середньому – при значно меншому обсязі знань – переважає свого російського ровесника в умінні нестандартно мислити, думати не тільки творчо і критично, але й самостійно і практично».

На відміну від шкіл, приватних університетів в США більше, ніж державних. Вартість їх може кардинально відрізнятись. Якщо студент має серйозні спортивні досягнення, це полегшує умови для вступу. Вступних іспитів американці зазвичай не складають. Рішення про прийом студента до вишу приймають на підставі його шкільних оцінок, документів, співбесід.

Дуже часто батьки відкривають для дитини «освітній рахунок» і відкладають гроші на майбутню освіту. Вибір вишу є дуже важливим для подальшого працевлаштування. Є університети, після яких випускнику запропонують велику суму заробітної плати, а є такі, після яких людина буде все життя отримувати мінімум. В США дуже поширені мережі освітніх закладів – вступивши до одного університету, студент може продовжити навчання в іншому, а потім ще в іншому, якщо вони входять до однієї мережі (Гаврилов М.І., 2005).

Аналізуючи дві освітні моделі, можна зробити висновки, що США і Японія в цьому питанні мають такі спільні риси:

- **Модернізм.** Більшість основних ідей та освітніх новацій були винайдені саме в США та Японії. Це зумовлено тим, що зокрема Японія була довгий час ізольована і формувала свої освітні парадигми спираючись на передовий досвід країн, які вже мали досвід та помилки. Через це було набагато простіше налаштуватися на створення нової системи, спираючись на традиційні риси суспільства. Сполучені Штати Америки також відносно нова країна, яка сформувалась завдяки колонізації провідних європейських націй, які вже пройшли через державотворчі процеси, що дозволило не припускатись помилок в освіті та інших сферах життя, під час формування принципово нової системи.
- **Висока соціальна значимість.** Як в США так і в Японії, освіта – це процес, який триває безперервно та має велике соціальне значення. В обох країнах батьки та усі інші повнолітні люди є авторитетом для дітей. Повага до вчителя не зменшує повагу до батьків, створюючи гармонію та комунікацію між ними. Слово педагога не порушує слово матері та батька, а навпаки, підкреслює та додає особливості кожному з них. Через це, освіта в двох країнах – найважливіший пункт у вихованні дітей, для яких створені всі умови та надається вибір.
- **Якісні показники.** Незважаючи на те, що дві країни мають різний традиціоналізм та історичний розвиток, обидві з них знаходяться достатньо високо за показником освіченості. Згідно з Доповіді програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, що веде свої дослідження з 1980 року по нинішній час, Сполучені Штати Америки посідають 12 місце, а Японія – 26. Такі показники доводять про високий рівень освіченості людей, що був зароблений важкою працею.
- **Схожа структура.** Обидві освітні системи, мають схожу структуру навчання та спрямовані на поступове вивчення знань та засвоювання характерних навичок. Навчання триває майже безперервно і широко доступне для усіх вікових та соціальних груп.
- **Ментальність.** В обох країнах більшість моральних аспектів схожі між собою та мають спільну мету, незважаючи на різний шлях її досягнення. Схожий психологічний клімат та допомога суспільства при подоланні складнощів для отримання освіти – характеризують ці дві країни з позитивного боку.

Поряд з багатьма схожими рисами, є і принципові відмінності в освітніх парадигмах, зокрема:

- **Демократичність освіти.** Критерій, який показує головну відмінність між двома країнами. Сполучені Штати Америки надають повну свободу вибору дитині та підлітку не тільки на формальному та юридичному рівні, але і на суспільному. Японія навпаки, навіть в сучасній історії майбутнє дитини та його фах залежить від вибору батьків.
- **Контроль знань.** Цей критерій також має кардинальну відмінність. В японській освітній системі більш характерна письмова форма

контролю у вигляді тестів та екзаменів. Підготовкою до них займаються ледве не з самого початку навчання, що несе в собі великий стрес та негативний вплив як на батьків, так і на дітей. В Сполучених Штатах Америки перехід на новий освітній рівень проходить методом співбесіди та розгляду оцінок в атестатах про освіту, що дозволить зменшити стресовий фактор та дає змогу вдосконалити комунікативні навички.

- **Психологічний вплив.** Великий тиск, який припадає на японських підлітків та юнаків, в подальшому має свої негативні наслідки. Безперервність освіти прямо впливає на професійну діяльність, яка також стає фактично постійною, не залишаючи часу на відпочинок та зайняття іншими, не пов'язаними з освітою справами. Тому Японія одна з країн з високим рівнем суїциду, бо через постійний тиск та примусове змушення на суспільному рівні вчитись призводить до психологічного травмування. В Сполучених Штатах Америки на підлітків та дітей не застосовується настільки великий тиск, даючи їм право на помилку та навчання менш швидким темпом.
- **Постать вчителя та викладача.** В Японії вчитель – шановна та дуже поважна людина, слово якої має великий авторитет та вплив і не піддається сумніву. Через це, офіційного державного свята на честь вчителя немає, бо повага до працівників освіти лежить майже на генетичному рівні. В Сполучених Штатах Америки, через демократизацію суспільства, різні моделі виховання та поділ на класи за різними інтелектуальними здібностями, дає змогу об'єднати в одному приміщенні усіх найбільш складних учнів, яких абсолютно не цікавить доповідь та спроби вчителя долучити їх до освіти.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що освітня система обох країн достатньо розвинута та інноваційна. Відмінності в неї тільки на ментальному та психологічному рівні, при тому, що мети досягають дві країни однаково вдало та на міжнародному рівні є фаворитами та провідними діячами. Більшість концептів схожі між собою, і це не дивно, бо після другої світової війни міжнародні зв'язки лише закріпились між собою, незважаючи на те, що США та Японія були по різні сторони у другій світовій війні. Компроміс та порозуміння дозволили подолати усі негативні наслідки та зробити країни ледве не найбільшими союзниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Peter Cave. Primary School in Japan: Self, individuality and learning in elementary education – New-York: Routledge Taylor&Francis group, 2007. – 244 с.
- Kaori Okano. School to work transition in Japan – Bristol: Multilingual matters LTD Clevadon, Philadelphia, Adelaide, 1993. – 287 с.
- Woods Peter. The Divided School – London: Routledge & Kegan Paul, 1979. – 300 с.
- Willis Philip. Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Job - Hampshire: Glover, 1977 – 344 с.
- Shimanara N. Adaptation and Education in Japan – New-York: Preager, 1979 – 283.

- Гребеник І. А. Система освіти Японії в історичному й сучасному контексті розвитку спираючись на концепцію "гуманності" у вихованні / Ігор Анатольович Гребеник. // Вісник Луганського Національного Університету ім. Шевченка. – 2011. – №2.
- Кулик О. В. Цілі навчання філософії в США та Україні // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 126. – С. 341–346.
- Гаврилов М.І. Суб'єктний зміст об'єкта педагогічного впливу в американській системі освіти – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Американська освіта очима українських дослідників» - 2005 – Полтава – С. 17-22.

АЛЕКСАНДР ПУГАЧ

*аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
Донбасский государственный педагогический университет
(г. Славянск, Украина)*

e-mail: Razkolnikov@meta.ua ORCID 0000-0003-1416-3262

КОНЦЕПТ ОБРАЗОВАНИЯ В ВОСТОЧНОЙ И ЗАПАДНОЙ ФИЛОСОФИИ (НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ЯПОНИИ И США)

В статье рассматривается образовательный процесс и его философские принципы в двух влиятельных мировых странах. Определение и детальное рассмотрение парадигм и принципов образовательного процесса Соединенных Штатов Америки и Японии, как страны, после второй мировой войны имели наиболее сильные связи, как экономические, так и культурные. Поэтому главной целью исследования является определение концепции образования в философии двух странах и сравнить их по определенным критериям, найти общее и отличное и сделать компаративный анализ двух стран. Сделанные выводы станут дополнительными и актуальными в диссертационном исследовании по схожей тематике. Дополнительно в выводах рассмотрены фундаментальные вещи в японском и американском образовании. Азиатская страна в конце 19 века перешла в эпоху Мэйдзи и разрабатывала новую образовательную программу, опираясь на передовой опыт всех тогдашних стран. Прошло уже больше века и уровень образования и качественные показатели страны в экономических, политических и социальных аспектах добавляет научного интереса к основам этой страны, которые заложены в многоуровневом образовании, и сравнить её с классическим типом образования, которое сформировали европейские мигранты в США.

Ключевые слова: концепт образования; философия; учебный процесс; педагогика; компаративистика

OLEKSANDR PUHACH

*Postgraduate Student of the Department of Philosophy,
Socio-Political and Legal Sciences,
SHEI "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine)*

e-mail: Razkolnikov@meta.ua ORCID 0000-0003-1416-3262

THE CONCEPT OF EDUCATION IN THE EASTERN AND WESTERN PHILOSOPHY (IN THE EXAMPLE OF THE EDUCATION SYSTEM OF JAPAN AND THE USA)

Introduction. The article deals with the educational process and its philosophical principles in two influential world countries. Definition and detailed consideration of the paradigms and principles of the educational process of the United States of America and Japan as countries that, after the World War II, had the most powerful links, both economic and cultural. **Purpose.** To determine

the development of the educational paradigm of the two countries and to make such an analysis on the basis that it can be concluded that the concepts of education in philosophy are common and distinctive. Because of this, the main objective of the study is to determine the concept of education in the philosophy of the two countries and compare them to certain criteria, to find common and excellent and to make a comparative analysis of two countries. The conclusions drawn will be additional and relevant in the dissertation research on similar topics. In addition, the conclusions considered fundamental things in Japanese and American education. The Asian country at the end of the 19th century passed in the Meiji era and developed a new educational program, relying on the leading experience of all the then countries. More than one century has passed and the level of education and qualitative indicators of the country in the economic, political and social aspects adds scientific interest to the foundations of this country, which are laid down in the multi-level education and compare it with the classical type of education formed by European migrants in the United States. **Conclusions.** Thus, we can conclude that the educational system of both countries is sufficiently developed and innovative. Differences in it only on the mental and psychological level, with the fact that the goals are achieved by two countries equally well and on the international level are favorites and leading figures. Most of the concepts are similar to each other, and it is not surprising, since after the Second World War, international ties only strengthened themselves, despite the fact that the United States and Japan were differently in the Second World War. The compromise and understanding allowed to overcome all the negative effects and make countries hardly the largest allies.

Key words: concept of education; philosophy; educational process; pedagogy; comparative studies

REFERENCES

- Peter Cave. (2007). Primary School in Japan: Self, individuality and learning in elementary education – New-York: Routledge Taylor&Francis group. 244 p.
- Kaori Okano (1993). School to work transition in Japan – Bristol: Multilingual matters LTD Clevedon, Philadelphia, Adelaide. 287 p.
- Woods Peter. (1979). The Divided School – London: Routledge & Kegan Paul. – 300 p.
- Willis Philip. (1977). Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Job - Hampshire: Glover. 344 p.
- Shimanara N. (1979). Adaptation and Education in Japan – New-York: Preager. 283 p.
- Grebenik I.A. (2011). The system of education of Japan in the historical and contemporary development of the Context based on the concept of "humanity" in education / Igor Anatolovich Grebenik. // The Bulletin of the Luhansk National University. Shevchenko №2.
- Kulik O.V. (2017). The Purposes of Philosophy in the USA and Ukraine // Gilea: Scientific Bulletin. - 2017 - Voip. 126. - P. 341-346.
- Gavrilov M.I (2005). Subjective content of the object of pedagogical influence in the American system of education - Materials of the All-Ukrainian scientific conference "American education in the eyes of Ukrainian researchers". Poltava - P. 17-22.

Надійшла до редакції 5.06.2019